

JOAN CORBALÁN GIL. Historiador

INVESTIGANT LA REPRESSIÓ FRANQUISTA: ELS SUMARÍSSIMS

El final de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) va significar el principi d'una forta repressió que es va convertir en un dels principals eixos de la consolidació del nou estat franquista, i es va traduir en una legislació molt detallada i precisa. Amb la denúncia d'un veí o un informe de Falange s'iniciava un calvari per als inculpats. Després d'una paròdia de judici, la majoria va acabar a les presons o als batllons de treballadors. A Barcelona, els menys afortunats van ser executats, principalment, al camp de la Bota de Barcelona, i enterrats al fossar de la Pedrera del Cementiri de Montjuïc.

En un intent més d'honorar i rehabilitar aquests morts, l'Associació Pro-Memòria als Immolats per la Llibertat de Catalunya em va encarregar l'actualització del cens d'executats pel franquisme a Barcelona entre el 1939 i el 1952. El resultat d'aquesta actualització, per ara, ens dona 1.717 persones executades per la justícia franquista, després de consultar milers d'expedients judicials, els sumaríssims.

Amb l'estudi sistemàtic i exhaustiu d'aquests milers de sumaríssims consultats al Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona, hom pot conèixer de primera mà una font bàsica de la repressió franquista que, alhora, permet saber una mica de la biografia de cada executat i les condicions repressores del règim. Però en cada sumaríssim es pot trobar més de la nostra història recent gràcies a la documentació que incorpora: denúncies, sentència, informes, avals... Aquests expedients són una font bàsica per a l'estudi d'una etapa i un tema ben fosc de la nostra història recent.

La justícia al revés

Fins al 1944 els acusats ho són per fets esdevinguts durant la Segona República i la Guerra Civil, tal i com es fa constar al "resultando" de les sentències. És la justícia al revés que en el seu moment explicava Serrano Suñer: «RESULTANDO: que contra los legítimos poderes del Estado, asumidos por el Ejército a partir de 17 de Julio de 1936 en cumplimiento de su función constitutiva, se desarrolló un alzamiento en armas y una tenaz resistencia, cometiendo-se a su amparo toda suerte de violencias, hechos en los que participaron los procesados [...]». En canvi, des de finals

d'aquest any i fins al 1952, la majoria dels acusats ho són per fets derivats de la lluita antifranquista i per causes comunes.

Quines informacions aporten els sumaríssims? Per respondre ens basarem en els dels primers moments, fins al 1944. Des del 1936 els militars franquistes es van encarregar –més aviat es van apropiar– de la justícia i la major part dels delictes van quedar sota la jurisprudència militar, motiu pel qual aquests expedients es localitzen als Tribunals Militars. La

Estat actual del Fossar de la Pedrera del Cementiri de Montjuïc de Barcelona

instrucció sumarial corresponia a tribunals militars existents a Barcelona ciutat i en altres llocs de Catalunya. Pel que fa a la província de Barcelona, en tenim constància a Arenys de Mar, Badalona, Canet de Mar, Granollers, l'Hospitalet de Llobregat, Igualada, Manresa, Mataró, Sabadell, Sant Feliu de Llobregat, Terrassa, Vic, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú.

Els sumarís són expedients on consten les actuacions practicades per un jutge instructor en causes considerades greus, en les quals es busca escatir els fets i determinar les persones que en van ser responsables. Però la justícia franquista no buscava la veritat, buscava la culpabilitat dels processats, i eren aquests (i les seves famílies) qui havien de demostrar

temes-2)

la seva innocència en uns processos que es van desenvolupar el més ràpidament possible. Per aquest motiu, la tramitació es va fer ràpidament (sumaríssims) o molt ràpidament (sumaríssims d'urgència).

La documentació recollida quedava classificada minuciosament: denúncies, detencions, declaracions de testimonis i dels inculpats, informes d'ajuntaments i de Falange, la sentència, l'execució... Aquesta informació es referia tant a les persones (processats, denunciants, testimonis) com als fets descrits (assassinats, destrucció de propietats...) i ens permet endinsar-nos en la vida quotidiana de les poblacions catalanes a diversos nivells: polític (filiacions polítiques o sindicals, funcionament d'aquestes organitzacions, càrrecs municipals...); econòmic (distribució de la població activa, salaris...) i social (lloc de naixement, nivell d'alfabetització...). Hem de tenir present que aquestes descripcions i informacions són sempre subjectives, d'acord amb la visió dels guanyadors de la Guerra Civil.

Un cop aconseguida la informació necessària, el jutge instructor remetia la causa a l'Auditoria de Guerra per elevar-la a judici i es convocava el consell de guerra. Els judicis eren ràpids d'execució i sense cap mena de garantia processal. El resultat va ser sempre la màxima pena per als delictes en qüestió: rebel·lió, adhesió, auxili o excitació. Es tractava de donar cobertura legal a la sentència de culpabilitat.

Els judicis es van celebrar en forma d'audiència pública a les dependències del Govern Militar de Barcelona. També es van celebrar judicis a Terrassa, Manresa, Mataró, Sabadell, Igualada, Vic i Vilanova i la Geltrú. Els consells de guerra que es van fer fins a l'octubre del 1939 van jutjar causes acumulades: en un sol judici i en menys d'una hora es decidia el futur d'unes 20 persones. Després dels judicis es van convertir en individuals.

Poc abans del judici apareixia la figura del defensor, uns militars que accedien a la defensa d'ofici dels inculpats un

dia o dos abans de la vista; més endavant els reus van poder triar d'una llista els oficials assignats per a aquestes tasques. Amb el temps, cap al 1944, els reus van poder aconseguir els serveis d'advocats civils. Disposar de poques hores significava no poder preparar una bona defensa.

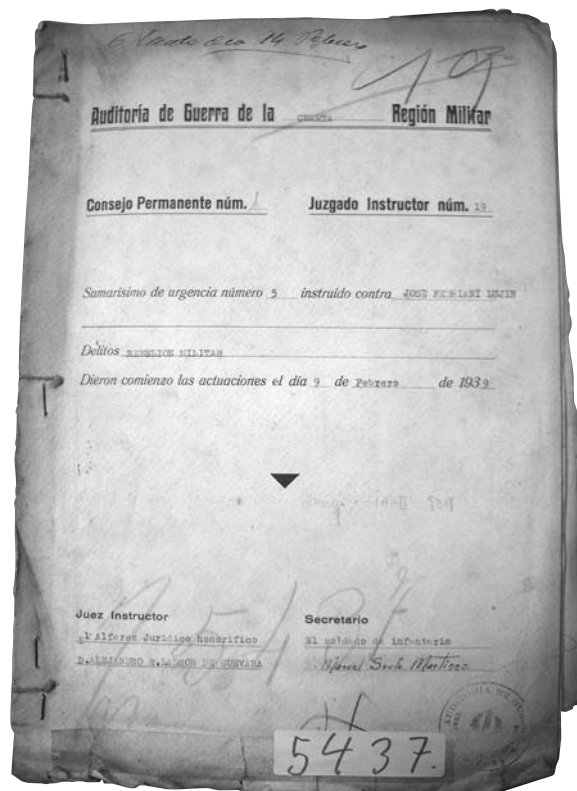
La composició i el funcionament dels consells de guerra es van definir en el decret número 55 d'1 de novembre de 1936. La composició va quedar estructurada amb un president amb la categoria de cap de l'exèrcit; tres vocals, amb la categoria d'oficials, i un assessor jurídic pertanyent als Cos Jurídic Militar. El càrrec de defensor l'havia d'ocupar un militar.

La sessió l'obria el secretari del consell, que llegia el resum de les actuacions dels encausats. Després es concedia la paraula al fiscal, que incidia en els fets i actuacions sumarials i sol·licitava les penes màximes. Seguidament el defensor feia un detingut examen de les actuacions «tratando de desvirtuar los cargos» dels seus defensats i «termina solicitando para ellos penas mínimas». Després es concedia la paraula als acusats i «éstos contestan que solamente es cierto lo que tienen manifestado en sus mani-

festaciones indagatorias».

Immediatament el tribunal es retirava a deliberar les penes i els acusats tornaven a les presons. L'arbitrarietat de la pena imposada era d'allò més aleatòria: en casos semblants les penes podien ser molt diferents. En un parell de dies es notificava la sentència a aquells que rebien una pena de presó. Aquells que no signaven la notificació ja sabien que el consell havia dictat contra ells la pena de mort recollint la petició fiscal. Els condemnats a mort signaven poc abans de morir la notificació de la seva sentència. Abans calia informar el Generalíssim i esperar el vistiplau corresponent o bé la commutació de la pena, sempre i quan no es fes constar a

Portada d'un sumaríssim

la sentència que «NO PROCEDE la conmutación de la pena impuesta».

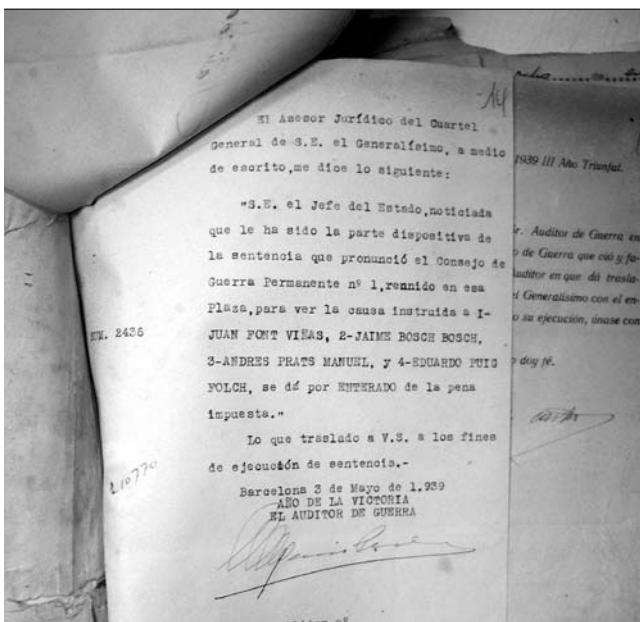
Alguns condemnats a mort, si tenien opció de posar-se en contacte amb la família, la informaven que calia buscar qualsevol document exculpador: certificats de bateigs, de comunions, de casaments, dels veïns... Aquestes gestions van resultar en moltíssims casos infructuoses.

Execucions sense previ avís

Si els tràmits judicials s'havien efectuat correctament, s'enviava la sentència al Quarter General del Generalísimo perquè aquest donés el seu *enterado*. El temps de resposta variava de pocs dies a uns quants mesos i la confirmació de les sentències a l'Auditoria es feia telegràficament, per correu postal o telefònicament. No obstant aquesta incertesa de quan arribaria l'última hora, els condemnats sabien quan podien ser executats calculant quan havien estat jutjats els que havien sortit de la presó durant la nit camí del camp de la Bota.

Quan arribava l'*enterado* del Generalísimo a l'Auditoria de Guerra, l'auditor encarregava al secretari del jutjat instructor que iniciés els darrers tràmits per a l'execució. El comandant militar havia de designar el piquet d'execució,

Un document amb l'"enterado" del Quarter General del Generalísimo.

normalment format per la Guàrdia Civil. Es notificava al cap de la presó que preparés l'entrada a capella dels reus, que eren informats unes hores abans de la imminent execució, i els lliuressin al cap de l'escamot que els havia de portar fins al lloc d'execució. L'entrada a capella significava que poc després serien afusellats. Són nombroses les darreres lletres en què els condemnats donaven ànims a les famílies i els emplaçaven a sentir-se orgullosos i a anar amb la cara ben alta, recordant la seva innocència. També rebia una notificació el capellà castrense, el qual designava un capellà que havia d'assistir espiritualment els condemnats. Es nomenava un metge militar que havia de certificar la mort dels executats. Les execucions per garrot vil es van complir a la mateixa Model. Alguns afusellaments es van fer al Castell de Montjuïc, però la majoria, fins al 1952, van tenir lloc al Camp de la Bota. L'hora, sempre a l'alba.

La Casa de la Caritat de Barcelona i el Cementiri de Montjuïc eren informats per tal de preparar uns senzills i barats taüts, el transport dels cossos cap al cementiri, l'enterrament (al fossar de la Pedrera) i la tramitació dels expedients d'enterrament. Per últim, l'oficina del Registre Civil havia d'inscriure la mort i la causa de la mateixa (hemorràgia interna en els afusellats i xoc traumàtic o asfíxia en els executats a garrot vil) i enviar la còpia corresponent perquè fos inclosa al sumariíssim.

Algunes famílies s'assabentaven de l'execució quan feien la visita setmanal a la presó per portar roba i menjar i els funcionaris els deien que ja no calia. D'altres rebien la notícia quan persones de la població tornaven de la Model, o bé a través d'un capellà per carta, per telèfon o mitjançant una visita.

Aquesta és la terrible situació que van viure 1.717 persones executades pel franquisme en aquest període d'estudi, i també de les seves famílies. La major part d'aquestes persones anònimes van morir per les seves "accions" en temps de la República i de la Guerra Civil. Una altra part va morir per lluitar contra la dictadura.

Ara el que toca és restablir i honorar la seva memòria a un nivell superior del merament familiar o local. Hom ha de saber que al fossar de la Pedrera del Cementiri de Montjuïc estan enterrades unes persones que van lluitar pels ideals democràtics i que, a diferència d'altres col·lectius, ells no tenen una veu pròpia. Cal que hom conegui què signifiquen per a la nostra societat i la nostra història. Recuperar la seva memòria no significa reobrir les ferides de ningú. Cal que s'anul·lin d'una vegada aquestes farses judicials i que s'ajudi a tancar definitivament les ferides. ■